

Mangfold i eksamensoppgaver

Jenny Graver

Innledning

Det juridiske fakultet skal utdanne jurister til et mangfoldig norsk samfunn. Fakultetet anser at mangfold og likestilling i virksomheten er en forutsetning for å kunne oppfylle dette samfunnsmandatet.¹ Praktikumsoppgavene som gis til eksamen er med på å forme det Kristin Bergtora Sandvik har kalt jusstudentenes kosmologi.² Hvordan bidrar eksamensoppgavene til å forme denne verdenen som fakultetet sosialiserer jusstudentene inn i? Er dette en verden hvor alle ser ut til å ha hatt og har like muligheter uavhengig av hvem de er? Eller er det en verden som bidrar til å bygge opp om stereotypier knyttet til ulike grupper i mindretall i samfunnet?

Dette spørsmålet er interessant ikke bare for dagens juridiske utdanningsvirksomhet, men vitenskapshistorisk, som et eksempel på hvordan samfunnet og endringer i samfunnet reflekteres i utdanningen.

Med dette som utgangspunkt har jeg gjort en uhøytidelig kartlegging av eksamensoppgavene på de sju obligatoriske emnene fra de siste ti årene (2013-2022). Det er to eksamener på hvert emne i året, så dette dreier seg potensielt om 140 eksamensoppgaver totalt. Noen oppgaver ligger ikke tilgjengelig på nett, og ikke alle oppgavene inkluderer praktikum, så jeg har til sammen lest 125 oppgaver.

Det er mange ordentlig gode, kreative oppgaver der ute som det enkeltvis er vanskelig å finne feil med. Studerer man helheten over tid og på tvers av emner, ser en at mangfoldet på særlig noen områder ikke er veldig stort, men at det er blitt mer mangfoldig de siste årene. Jeg vil understreke at ansvaret for dette påhviler fakultetet som institusjon og ikke den som skriver den enkelte eksamensoppgaven. For å strukturere og avgrense redegjørelsen, benytter jeg stereotypi-begrepet, samt diskrimineringsgrunnlagene slik de framgår av formålsparagrafen til likestillings- og diskrimineringsloven. Jeg legger vekt på å få fram det jeg ser som de gode eksemplene.

Jeg presiserer at jeg ikke tar pedagogiske hensyn, men bare peker på hva som finnes og ikke finnes i oppgavene. Det må være opp til fagmiljøene selv å finne ut hvordan eksamensoppgavene kan gi uttrykk for et mangfoldig samfunn på en måte som er pedagogisk forsvarlig sett i lys av pensum, undervisning og læringsmål på det enkelte emnet, inkludert hvor mye informasjon som kan legges til i oppgaven som ikke er relevant for rettsspørsmålene som skal avgjøres.

Om stereotypier

En stereotypi er en generalisert fremstilling av noen eller noe. En stereotypi kan være unyansert og basere seg på fordommer eller negative holdninger. Stereotypier kan bidra til diskriminering, dersom en person blir behandlet i tråd med negative oppfatninger av en gruppe som personen blir plassert i. Samtidig kan stereotypier være et verktøy når man skriver. En stereotypi «pakker inn» informasjon som man regner med at leseren oppfatter uten at det er nødvendig å skrive det fullt ut – noe som

¹ <https://www.jus.uio.no/om/strategi/likestilling-mangfold/mangfold-likestilling-inkludering-21-24.html>

² <https://www.advokatbladet.no/mangfold/til-kamp-mot-peder-aas-og-lars-holm/161309>

17. januar 2023

også kan slå feil, dersom den faktiske leseren har annerledes oppfatninger av den aktuelle stereotypen enn den leseren du så for deg mens du skrev.

Peder Ås

Tradisjonen med at juridiske eksamensoppgaver handler om en kar ved navn Peder Ås (i den senere tid også blant annet Petra Ås, Pedrine Aasen, Pedro Ås, samt den engelske Peter Hill) har vært gjenstand for en viss interesse. Peder Ås har for eksempel sin egen Wikipedia-side på både bokmål og engelsk.³ En av Wikipedias kilder er en artikkel fra Juristkontakt i 2009, hvor journalisten har sporet Peder Ås/Aas i Rettstidende tilbake til i hvert fall 1897.⁴ Men følger man Peder Ås på Twitter,⁵ vil man finne lenke til en bok fra 1886 med tittelen *Samling af Opgaver til Brug for Studerende av en And. Færden*,⁶ formodentlig den Anders Færden som senere ble byrettsassessor i Kristiania og skrev en lang rekke juridiske bøker.⁷

Færden skriver i forordet at han har samlet et utvalg av oppgavetemaer som har vært gitt til juridisk embetseksamen fra 1830-årene og frem til forfatterens samtid. Færden skriver at han av hensyn til universitetet, ikke har laget en komplett samling, og heller ikke angitt hvilke år de ulike oppgavene ble gitt. Samlingen kan derfor ikke brukes til å spore Peder Ås med noen form for nøyaktighet, men denne boken er om ikke annet belegg for at Peder Ås er eldre enn 1886.

Peder Aas dukker opp allerede i den andre praktikumsoppgaven i boken, hvor det heter: «I Aaret 1876 oprettede den 80-aarige Ungkarl Peder Aas en Arvepakt med Gaardbruger Lars Berg, hvorefter denne skulde have, hvad Aas ved sin Død maatte efterlade sig, mod, saalænge Aas levede, at skaffe ham anstændig Underholdning.» Året etter opprettes det en ny arvepakt blant annet for å ta inn et tillegg om at Aas forplikter seg til å ikke gi bort noe av formuen sin mens han lever. Etter Aas' død, dukker det opp tre gjeldsbrev som Peder har utstedt etter den siste arvepakten, og det kommer til strid mellom arvingene og kreditorene. Oppgaven avsluttes slik: «Herover affattes en Betænkning, hvori de foreliggende Retsspørgsmaal drøftes og afgjøres.»

Dagens juridiske praktikumsoppgaver skriver seg altså inn i en tradisjon som antagelig er nesten like lang som jusstudiets historie i Norge. Hvordan tilpasser denne tradisjonen seg vår tid?

Diskrimineringsgrunnlagene

Fakultetets arbeid med likestilling og mangfold er forankret i likestillings- og diskrimineringsloven. Lovens opplisting av diskrimineringsgrunnlag i formålsparagrafen gir dermed et nyttig utgangspunkt for å kategorisere eksamensoppgavene. De følgende diskrimineringsgrunnlagene er listet opp i § 1: «kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person».

Det bør nevnes at likestillings- og diskrimineringsrett er et valgfag, og derfor ikke som sådan en del av de obligatoriske emnene jeg har sett på.

³ https://no.wikipedia.org/wiki/Peder_Ås

⁴ <https://web.archive.org/web/20121001060141/http://www.juristkontakt.no/Nyheter/Jakten-pa-Peder-Aas/>

⁵ https://twitter.com/peder_as?lang=en

⁶ https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2011020906002?page=1

⁷ https://nbl.snø.no/Anders_Færden

17. januar 2023

Kjønn, graviditet, permisjon, omsorgsoppgaver

Betydningen av kjønnskategori går utover bare at begge kjønn skal være representert som personer i fortellingen. Det er få oppgaver som bare handler om menn, men ofte handler fortellingene om flere menn og bare én kvinne – som gjerne er Marte Kirkerud. Veldig ofte er det også mannen – Peder – som er utgangspunktet for fortellingen.

Når det er få kvinner representert, er det desto viktigere hvordan de er fremstilt. Her er det mange gode oppgaver som klarer å unngå kjønnsstereotypiske fremstillinger av kvinnene, hvor blant annet omsorgsoppgaver ikke er noe bare kvinnene driver med. For eksempel kan Marte være den erfarne advokaten som møter en mannlig advokatfullmektig som prosederer sin første sak. Marte gjør karriere og tjener mest i forholdet, slik at det i utgangspunktet er Peder som ser ut til å komme dårlig ut ved samlivsbrudd. En mannlig statssekretær må hente sykt barn i barnehagen og glemmer å ta opp noe med ministeren. Peder introduseres først i fortellingen, men de virkelige hovedpersonene er barna hans. Barna vokser opp hos pappaen heller enn hos Marte Kirkerud.

Det er et par oppgaver med #metoo-tematikk, hvor det i begge tilfeller er en kvinne som trakasserer yngre menn og hvor kvinnen har en jobbrelasjon til mennene hvor hun er den med størst makt.

Etnisitet

Det er noen eksempler på at karakterer i fortellingene har ikke-vestlige navn, uten at dette har et poeng i fortellingen. Dette gjelder en og annen hovedperson, og noen bi-karakterer av typen venn, saksbehandler eller helsepersonell. Én oppgave beskriver historien til en familie som flykter til Norge fra deres perspektiv. Ikke-vestlig etnisitet er ellers relativt usynlig i de oppgavene som handler om hendelser i Norge.

Den store majoriteten av personer i oppgavene er altså etnisk norske, men hvem er så de? Bruken av de fiktive stedsnavnene Lillevik og Stor(e)vik gjør at man i stor grad unngår stereotyper knyttet til reelle steder i Norge. Noen få ganger er personer innom steder i Oslo som Frogner og Aker Brygge, med stereotypiske assosiasjoner av rikdom/snobbethet.

Lillevik virker i mange tilfeller å ligge ved sørlandskysten, og det er gjerne snakk om villaer og tomter med utsikt, strandlinje, båter og båtplasser. Det er også mange oppgaver – i og utenfor Lillevik – som handler om fritidsboliger, campingvogner og friluftsliv i mange former: jakt, fiske, sykling, speideren, osv. Flere oppgaver er opptatt av vintersport – Peder Ås kommer gjerne i konflikt med hytteutleiere og hotelleiere når skiløypene ikke svarer til forventningene.

Geografien utover Lillevik er relativt variert; det er fiske i nordnorsk miljø, gårdsbruk med sauedrift, hyttesameier på fjellet, skogbruk, osv.

Noen oppgaver involverer land utenfor Norge. Dette er i stor grad fiktive land, enten med klassiske navn som Illyria, Utopia eller Arcadia, eller med navn som stort sett ikke kan assosieres med (stereotyper knyttet til) faktiske land.

Religion, livssyn

Religion er svært lite fremtredende, med unntak hovedsakelig av en frikirkelig tingrettsdommer med religiøse samvittighetskvaler knyttet til en sak med et likekjønnet ektepar.

Funksjonsnedsettelse

Flere av oppgavene omhandler personer som får funksjonsnedsettelse i løpet av fortellingen. Her er det noe variasjon i hvem dette skjer med. En på overflaten vellykket kvinne i et høystatusyrke blir uføretrygdet på grunn av stress og en kvinne i fysisk tunge lavstatusyrker klarer ikke lenger å jobbe. Peder Aas er ekstremsportutøver og skader seg.

17. januar 2023

Når det gjelder oppgaver med personer som har funksjonsnedsettelse fra starten, er det en liten tendens til en stereotypisk kobling mellom psykisk utviklingshemming og kriminalitet. Personer med funksjonsnedsettelse er ellers i relativt liten grad til stede, med noen unntak. Marte Kirkerud bruker rullestol og klager på manglende universell utforming. En av Peders sønner blir lam fra livet og ned i en trafikkulykke, og krangler med broren sin om fremkommelighet på fritidseiendommen de har arvet etter Peder.

Seksuell orientering

Med ett unntak, en oppgave som handler om skilsmisseoppgjør mellom to kvinner, har jeg ikke sett spor av noe annet enn heterofile forhold. Her kan det også nevnes at jeg ikke har sett spor av andre familiekonstellasjoner enn den klassiske heterofile kjernefamilien eller aleneforsørgere etter skilsmisse etc.

Fra sidelinjen: miljø og pandemi

I UiOs Strategi 2030 heter det blant annet at «UiO skal utdanne studenter som setter sine fag inn i et større samfunnsperspektiv og leder an i det grønne skiftet».⁸ Det juridiske fakultet har tatt dette videre i sin strategi, ved blant annet å konstatere at fakultetet «skal utdanne studenter med ferdigheter og kunnskap som kan bidra til å løse vår tids store utfordringer, som for eksempel omstilling til bærekraft».⁹ Det er overraskende mange oppgaver som inkluderer temaer knyttet til miljø og klima, og som dermed kan bidra til at studentene setter jussen inn i et overordnet miljøperspektiv.

Eksempelvis er Peder engasjert i miljøet og begynner med redesign av klær. Et miljøbevisst sameie legger restriksjoner på bilkjøring på området. En eiendomsutvikler gis ansvar for forurensning i bakken på en nyinnkjøpt eiendom. Sameiere på fjellet og bondelag ønsker å sette opp vindmøller (gjerne med påfølgende krangel). Datteren til Peder Ås arver Peders firma, og ønsker at firmaet skal gå over til å investere i fornybar energi heller enn i oljeindustrien. En fabrikk vil inngå avtale om miljøvennlig energi. En entreprenør klager til underleverandøren når treverket som de bestilte kjøkkenbenker av, viser seg å være laget av en utrydningstruet, tropisk tresort.

Kanskje mindre overraskende er det å finne spor av Covid 19-pandemien i eksamensoppgavene, siden pandemien har reist både store og små juridiske spørsmål.

Avslutningsvis

Det ser altså ut til at eksamensoppgaver på jussen reflekterer utviklingstrekk i samfunnet i større eller mindre grad de siste ti årene. Det hadde vært vitenskapshistorisk interessant å gjøre samme øvelse som jeg nå har gjort for andre tiår. Om man så på noen årganger fra for eksempel 90-, 70- og 50-tallet, hvilke spor av samtiden ville man se? Hvordan har utviklingen vært frem til i dag? Et annet spørsmål er om det har utviklet seg egne tradisjoner for eksamensoppgaver ved de juridiske fakultetene ved UiB og UiT, eller handler det om Peder Ås og Marte Kirkerud også der?

En annen uløst oppgave er å spore Marte Kirkerud bakover i tid, og skrive hennes historie. Her som ellers fortjener hun å bli behandlet likt med Peder Ås.

⁸ <https://www.uio.no/om/strategi/strategi-2030/>

⁹ <https://www.jus.uio.no/om/strategi/strategi2030/>